

Dengang oprettedes skoler og hospitaler: Mellem skolebørn og alumner

© Birthe Gyldion Kristensen

Efter reformationen, hvor det katolske opbyggede humanitære arbejde i klostre og ved kirker, ikke længere fungerede, måtte noget nyt træde i stedet, så allerede i 1558-60 kom der en kongelig forordning om, at hvert sogn i landet skulle sørge for sine egne fattige og syge. I århundrederne efter byggedes der så små hospitaler rundt om, på Østfyn har der ligget adskillige, blandt andet i Kullerup, Herrested, Refsvindinge og Ørbæk.

Og hvad er et hospital så? Ja, det er ikke så lige til at svare på, for det er ikke et plejehjem eller et alderdomshjem, for slet ikke at tale om et sygehus, det nærmeste man kan komme det er vist en ældrebolig, men sandelig ikke en bolig for alle og enhver.

Læser man de forskellige fundatser for egnens hospitaler ser man som noget gennemgående, at ansøgeren skal være født i sognet, eller i hvert fald have boet der det meste af sit liv.

Samtidig skal vedkommende være født af ærlige forældre, og selv have ført et kristeligt liv, og som om det ikke var nok, så skal man være både 'uberøgtet, fattig og nødlidende' som der står i fundatsen for Refsvindinge hospital.

Det var Knud Urne til Juulskov der fostrede ideen til et hospital i Refsvindinge, men han nåede at dø inden han fik tanken ført ud i livet. Derfor blev det hans broder Sigwart Urne og etatsråd Erich Scheel, der som hans arvinger fik udfærdiget fundatsen og bygget huset. Fundatsen er fra 1725, men huset blev bygget nogle år før, og som det hedder: 'bestående af 7 Fag got Bindings-Werk Eege-Tømmer, med brændte Muur og

Tagsteen'. Desuden var der tænkt på en indhegnet kålhøve og et gårdsrum.

Selve kapitalen var på 1000 Rdlr. 'udi god gangbar klingende Myndt'.

Renterne heraf skulle blandt andet bruges til de fire beboere af huset der til deres underhold skulle have 4 mark og otte skilling hver den 26. i måneden, ligesom de skulle have 'til Ildebrand 7 Rdlr. Aarligen'. Ildebrand skal her forstås som brændsel, der nok i de fleste tilfælde har bestået af tørv, og noget kvas. I fundatsen bliver det pålagt de fire beboere, at de ikke må løbe ud i landet og betle, men pænt blive i det hus de nu bor i.

Hvis det skulle gå sådan, at en af alumnerne blev sengeliggende eller så skrøbelige, at de ikke kunne klare sig selv, da bliver det pålagt de øvrige beboere at hjælpe til, efter evne, ligesom det pålægges den til enhver tid siddende præst, at have et kristeligt og forsvarligt tilsyn med huset. Når en af beboerne afgår ved døden skal den døde have et gravsted i de fattiges jord, uden nogen betaling.

Af renterne som kapitalen kaster af sig, skal præsten have 4 Rdlr. , for at betjene de fire fattige uden nogen anden betaling, 'såvel udi deres levende, som ved deres dødelige Afgang'. På samme vis skal degnen have 1 Rdlr.

Hovedsummen, de 1000 Rdlr. står i Juulskov gods, ligesom det tilfalder ejeren af samme, at indsætte nye beboere i hospitalet.

Der er tænkt på alt, eller næsten alt, for det bliver også nævnt at dersom en kommende ejer af Juulskov viser sig at være forsømmelig og ikke i rette tid udbetaler de fattige deres rentepenge, så skal præsten eller biskoppen gribe ind.

I begyndelsen af 1900-tallet var det en gartner der boede i huset, han havde et lille gartneri på

hospitalets grund, men i 1919 eller 1920 blev huset revet ned og flyttet til Nyborg, hvor det fungerer som sommerhus.

De fire små våbenskjolde der havde siddet på hospitalet blev ved den lejlighed flyttet ind i våbenhuset i kirken. Det er Knud Urnes våbenskjold og hans tre hustruers skjolde.

Hospitalet i Ørbæk er det ældste, for det er allerede fra 1646. Det er fru Elisabeth Ulfelt, enken efter Jesper Friis, til Ørbækklunde, der opretter fundatsen efter sin salig mands vilje, og her kommer så skolebørnene ind.

Hospitalet får til huse i den gamle, grundmurede kirkelade, og det indrettes i den vestre ende

med have- og gårdsrum til fire fattige mennesker fra sognet, mens den østre ende skal fungere som skole.

Renten af kapitalen skal blandt andet bruges som løn til en god og dygtig skolemester, han skal årligt have seksten rdlr. , så skal der gå 6 rdlr. årligt til skolebørnene, til klæder og bøger. Børnene skal være fra Ørbæk sogn eller børn af Ørbækklundes tjenere; men andre børn kan også optages i skolen hvis forældrene selv betaler, så de ikke i nogen måde belaster hovedstolens renter. Formuende folk der sætter deres børn i skolen betaler ' en Rixmark penge til hjælp'.

Det har nok ikke været lige rart at være alumne i Ørbæk på den tid, huset var bygget af solide marksten, og ganske vist har de beskyttet godt mod vinterstorme, men til gengæld har de også holdt på kulden i den varme tid; ikke et solstrejf har kunnet komme ind og varme de gamle lemmer.

Af rentepengene skulle der gives 'hver løverdag Aften Tolv Skilling Danske' til de fire fattige personer. Samtidig skulle præsten til Ørbæk sogn have 4 rdlr. årlig til indkøb af brændsel til skole og hospital, og bønder der havde børn i skolen skulle være forpligtet til at stille med hest og vogn til kørsel af brændslet.

Også her står hovedstolen på godset, og også her er der en passus med bekymring for nye ejeres forsømmelighed. Den bekymring blev til virkelighed da ejeren af Ørbækklunde, Niels Friis senere som falleret måtte gå fra godset. Rosenvinge, der havde overtaget godset foranstaltede en indsamling blandt sognets beboere, og lagde selv så meget til, at kapitalen kom til at udgøre 1200 Rdlr.

Den kapital blev brugt i året 1743 i overensstemmelse med den tidligere fundats.

Både fundatsen for Refsvindinge og Ørbæk hospitaler er, trods krav om et sædeligt liv, interessant derved, at der ikke er noget krav om lemmernes alder. Ej heller at en beboer ikke må være 'afsindig', som der står i fundatsen til hospitalet i Herrested. I modsætning til

lemmerne i Refsvindinge og Ørbæk, bør beboerne i Herrested hospital holde andagt hver morgen sammen med degnen. Dog ikke om søndagen, da skal de hver for sig holde andagt inden de begiver sig til gudstjeneste i kirken, et noget restriktivt krav må man nok synes i dag. Angående skolen i Ørbæk er det bemærkelsesværdigt at der ikke er nævnt noget særligt om børnenes undervisning, for går vi til fundatsen for skolen i Herrested, der er fra 1736 og givet af Christian Sehested, er der mange anvisninger på hvordan skolen skal drives, og hvad der skal undervises i, men den er jo også næsten 100 år yngre. Der står at skolen skal indrettes med stole, borde og bænke, skorsten og kakkellovn, og efter at have nævnt hvad skolemesteren skal have af løn og naturalier står der, at man skal begynde med en salme om morgenen, så bøn, hvorpå der skal læses et kapitel af det gamle testamente; og om lørdagen et kapitel af det nye testamente. Skolemesteren skal lære børnene at læse i de bøger der findes i skolen, nemlig 10 ABC, 10 Katekismus og 6 salmebøger og en bibel. Man kunne nok ønske sig, at der havde stået lidt mere om undervisningen, også i Ørbæk, men vi ved fra tidligere skoleinspektør Vagn Schjeldes undersøgelser om skoleforholdene, at børnene til en begyndelse blev sat til at skrive med en pind i en kasse med sand, når de så var blevet dygtigere fik de pen og blæk, velsagtens også en skifertavle og en griffel.

I 1693 blev der af Kirstine Lytzou til Hellerup oprettet en skole i Søllinge, hvor der direkte står at drengene skal lære at skrive og regne, og pigerne skal lære at læse, så vi må formode, at kravet til læreren i Ørbæk har været nogenlunde det samme. Alle de nævnte steder står der, at præsten har pligt til at følge med i, at alt går rigtigt for sig. Se også 1)-note.

Alumner og skolebørn. Allerede i 1600-tallet har man haft øje for både alderdommen og den unge slægt.

1)Efter bestemmelse af Fr. IV oprettedes 1721-1727 i de 12 rytterdistrikter 260 Rytterskoler. jf. <http://da.wikipedia.org/wiki/Rytterskole>

Kilde:

http://books.google.dk/books?id=-jxKAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=hofman&hl=da&ei=h9KhTJOpOd-dOIPozb8D&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCcQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false